

AZ IDŐSZERŰ CANKAR

December 11-én volt Cankar Iván, a nagy szlovén jugoszláv író halálának harmincadik évfordulója. Ő volt a jugoszláv népek első írója, aki egész alkotó munkásságát, teljes egészében és tudatosan, a munkásosztállyal kapcsolta össze. Halála előtt, 1918-ban, amikor a nemzetiségi kérdést helytelenül oldották meg, ő már egyenjogú népek föderatív országáért harcolt. Következetes harcot folytatott a társadalmi és politikai szabadságért, amely művelődési lehetőségeket is jelent.

Ivan Cankar harminc kötetre terjedő munkái harminc év alatt születtek ugyan jelentőségükből, de a harcos költőnek az egyénisége, mint olyan, ebben az időben megnövekedett. Joglics püspök Lyublyanában máglyán égette el első könyveit. Az 1941-től 45-ig tartó világháborúban a papság, amelyet Cankar rendkívül szemléletesen ábrázolt, megmutatta igazi fasiszta arcát, amit már Cankar előrelátott. Művei nagy hatással voltak a fasiszmus ellen felkelő szlovén népre. A Felszabadító Hadsereg egy szlovén dandárja Cankar nevét viselte.

Cankar munkássága a jugoszláv kulturahagyatéknak nemcsak értékes része, hanem élő valósága a mai művelődési forradalomnak, a mai irodalomnak, mely a szocialista realizmus irányában fejlődik. Talán nincs is Jugoszláviában olyan színház, amelynek nincsen a műsorán egy-egy Cankar-dráma, amelyek szimbolista zavarosságuk és eszmekeresésük mellett is időszerűek és építőjelleűek. A »Jernej szolga« és több más elbeszélése és karcolata, a szegénység világából egy súlyos korról tanuskodnak, melyben Cankar nemzeti szabadságért és a munkásosztály győzelméért harcolt. Már akkor észrevette a nemzeti és a gazdasági felszabadulás elválaszthatatlanságát.

Szegény iparos családból született 1876-ban. Anyját a nyomor ölte meg. Cankar a századfordulón jelentkezett abban a korban, amikor a szlovén irodalmat sekély naturalizmus jellemzi és a papság a nép elnyomására törekszik. »Erotika« című verseskötetével jelentkezett, mint a neoromantikus kör tagja, melynek tagjai voltak még Zsupancsics, Murn, Alekszandrov és Kete is. Romantícizmusukat nem a múltba való menekülés, sem a valóság meghamisítása nem jellemezte, hanem a jövőről alkotott képük csupán romantikus volt. Cankar 1899-ben megjelenő verseskötetével »a nyárspolgár arcába akart sujtani«. A lyublyanai és a bécsi egyetemi évek megismertették vele a társadalmi valóság minden oldalát. Ezért irodalmi munkásságát az igazságtalan társadalmi viszonyok elleni harcnak és a munkásosztálynak szentelte.

Szlovéniában, az akkori osztrák-magyar tartományban, abban az időben két népellenes párt harcolt egymással. Ekkor jelenik meg a munkásosztály és a történelem színpadán. Megjelenése a munkásosztály erőpróbája. 1906-tól kezdve Cankar a proletáriátus és a szociáldemokrácia oldalára áll, visszatükrözve a szlovén munkásmozgalom gyöngeségeit és az osztrák marxizmus korlátoltságát. Legjobb munkáiban rámutatott a mozgalom gyengeségeire és annak távlataira is, kijavítva az osztrák marxizmus egyes hibáit.

Maga Cankar is megjegyezte, hogy a tudományos szocializmust saját tapasztalatain keresztül értette meg. Mint az elnyomottak gyermeke már ifjú korában látta, hogy a felszabadult parasztokból alakult tartalék munkáshadseregnek, amely ellepte Ausztria munkapiacait, nem marad más hátra mint az Amerikába való kivándorlás. Megiátta az idegen kézben levő tőkés vállalatok célzatos munkáskihhasználását, melyben a szabadelvű burzsoázia »tőkét kovácsolt a szlovák szegénységből«. Cankar Ivan Bécsben a nemzetközi munkásmozgalommal és hazájában a szlovén munkásmozgalommal (habár ez eszmeileg és politikailag gyenge volt) felvette a kapcsolatot és így félreérthetetlenül a munkásosztály oldalára állt. Harcolva a hanyatló, haladásellenes »művészet a művészetért« felfogás ellen, saját eszméit a társadalmi haladás szolgálatába állította. Legjobb művei nemcsak hogy visszatükrözik a munkásosztály és élcsapatának létezését, hanem annak erejét, megnövekedésének és döntő tevékenységének távlatait is.

B. Zihert tanulmányában Cankarról és koráról, behatóan elemzi azt a kort, amikor a szociális és nemzetiségi ellentmondások alapján meg-ingatták a soknemzetiségű hűbéri-tőkés Ausztria-Magyarországot, Szlovéniában pedig két politikai párt, — a szabadelvűek és a papság — monopolisztikusan kereskedtek a nép jövőjével. B. Zihert ebben a tanulmányában mely elengedhetetlenül szükséges Cankar értékelésénél, rámutat a két párt közötti harc elvnlküliségére; egyik pártot sem érdekli a nép, amelynek a nevében beszélnek. Mindegyik párt idegen és ellensége a városi és falusi dolgozó rétegnek. Rámutat a pártok politikájának a fonáságára, amelyek csak a nagyobb nyereség kedvéért hizelegnek a dolgozóknak. A papság a haladás legnagyobb ellensége, összekötésben állott a Vatikánnal és Béccsel. A »szocialista« demagogia eszközeivel igyekezett a parasztság tüke-ellenes hangulatát a honi kistőkések ellen irányítani, kiket a nagytőkés papság, egyetértésben a bécsi finánc-tőkével, amúgy is megsemmisíteni igyekezett. A szabadelvűek kik szerettek volna a papságtól haladóbbnak feltűnni, hogy a szlovéniai tőkés fejlődés nyerészkedői lehessenek, félve a papság parasztszövetkezeteitől, kénytelenek voltak nyíltan felépni a választási reformok ellen, melyeket különben támogattak volna. A papság arra törekedett, hogy ártalmatlanná tegye a szabadelvűeket, nem mint olyanokat, hanem mint pártot, amely ködösségével és elvnlküliségével elősegíti a haladó munkásmozgalmak terjedését a nép között és ezzel a városi és a falusi dolgozók közeledését. Amikor a papság a liberálisok fölé emelkedett a szabadelvű értelmiség egyrésze a papság oldalára állt. Mindkét tábor a »népijólét« hamis jelszavát használta. Amíg ez a kínos elvnlküli harc folyt a nép körül (amit Cankar különösen »A népijólétért« és »Szolgák« című drámáiban kihangsúlyozott), addig Szlovénia ipari központjaiban, Triesztben kialakult, megerősödött a munkásmozgalom és annak harci készülődésében látta Cankar azt az erőt, amely biztosítja a szlovén nép jövőjét. Cankar műveiben rámutat a nép és a nemzet fogalmának különbségére. Nemzetnek nevezi azt a csekély polgári réteget, melynek nincs semmi kapcsolata a munkásosztállyal.

Cankar drámáiban (»Jakov Ruda« 1900, »A népijólétért« 1900, »Bertajnové királya« 1902, »Szolgák« 1910) leginkább a társadalmi ellentéteket ábrázolja, a nép és a kereskedők harcának következményeit érzékelteti. Ezekben a drámákban inkább csak érinti a harc döntő tényezőit, mint színpadra hozza. Egyes motivuma pedig inkább a jövő nagy mozgalmainak az érzékeltetése, mint a dráma cselekményének alkotó

része (»A népjólétért«). A forradalmi osztály képviselői, leginkább ingadozó értelmiségiek, (Scsuka, Max Knc, Jerman), akik meg is alázkodnak, de azért tudják, hogy a kérdéseket csak a munkáskezek oldják meg. Cankar minden drámájában ostromozta a népjóléttel kereskedő papságot és szabadelvűeket. Elítélte a kizsákmányolókat, sanyargatókat, Betajново királyait, és ahogyan drámáiban, úgy prózájában is határozottan kifejezte, hogy ez az osztály történelmileg elítélt és veszendő.

Cankar szimbolizmusát, amit az akkori európai irodalomtól vett át, átszötte realista elemekkel. A társadalom ábrázolása való igaz és a megoldások felsorakoztatása helyes. Cankar műveinek romantikus elemei Maxim Gorkij első munkáinak romantikus hangjával tartanak rokonságot. Cankar munkái fejlődésében, Ibsen Henrik, norvég író és társadalomkritikus lélekelemző és egyéni realizmusán át, megközelítette Maxim Gorkij realizmusát.

Cankar »Jernej szolga« c. nagy elbeszélésében jelképesen ábrázolta a jobbágyság sorsát mely keresi történelmi jogait. Rámutatott arra, hogy ő ezt a jogot az uralkodó osztálytól csak könyörgéssel nem fogja megkapni.

»Keresztért« c. gyűjteményében, melyet 1907-ben tett közzé, boncolgatja a munkásosztály történelmi útját és utal a népfelkelés és a forradalom szükségére.

Az első világháború előtt Cankar az időszerű politikai és elvi cikkek egész sorát tette közé. E kérdések iránt haladó állást foglalt el tekintet nélkül az akkori szlovéniai eseményekre. A háború alatt internáltak és csak 1917-ben engedik betegen és megtörtén szabadon.

Az »Álomlátás« (1917) arról tanúskodik, hogy a fogság és a szenvedés nem törte meg Cankar erejét, sőt még fokozta eszmei, politikai és művészeti állásfoglalását. Utolsó leheletéig, 1918 decemberében bekövetkező haláláig, tevékenykedett tollal és szóval. Többek között, harcot folytatott az osztrák marxizmus nemzetiségi politikája ellen. Legtöbb álláspontja kiállta az idők bírálatát és ma is, felszabadító harcunk és forradalmunk után is, igazként hat. Alkotásaink minden széteső elemével együtt, minden ingadozásaival a nehéz társadalmi viszonyok közepette, egyedül harcolva, Cankar élő alakja a forradalmi jugoszláv irodalomnak. Ő is sokkal hozzájárult kialakulásához. Megmarad példának a Jugoszláv irodalomban, mely új társadalmi viszonyok között fejlődik és segíti a szocializmus, Ivan Cankar forradalmi álmának, végleges megvalósulását.